

*Др Љубомир С. Стајић, редовни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
Lj.Stajic@pf.uns.ac.rs*

*Владан М. Мирковић, асистент
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
V.Mirkovic@pf.uns.ac.rs*

*Ненад П. Радивојевић, асистент
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
N.Radivojevic@pf.uns.ac.rs*

МОГУЋНОСТИ ЗЛОУПОТРЕБЕ ВИРТУЕЛНИХ ВАЛУТА У ПРОЦЕСУ ПРАЊА НОВЦА И ФИНАНСИРАЊА ТЕРОРИЗМА*

Сажетак: *Виртуелне валуте представљају низове података који настају рецавањем најсложенијих математичких једначина употребом најсавременијих рачунарских технологија и који су као такви прекозвани као нека врста вредности која стоји у одређеном односу са националним валутама. Заштита виртуелних валута од фалсификовања или било каквог другог мешања у њихово функционисање гарантовано је криптографским алгоритмима због чега се виртуелне валуте могу смањити уникатним финансијским инструментом у технолошком смислу. Опасност од злоупотребе виртуелних валута настаје као последица неадаптираног окружења у коме оне функционишу и које их може претворити у ефикасно средство за прање новца, финансирање тероризма и других штежних облика криминалитета.*

Кључне речи: *виртуелне валуте, прање новца, финансирање тероризма.*

* Рад је настао као резултат рада на научном пројекту „Правна традиција и нови правни изазови“ чији је носилац Правни факултет у Новом Саду за 2018. годину.

УВОД

Виртуелне валуте представљају сложене и специфичне низове података који се добијају решавањем математичких једначина уз помоћ рачунара. Оне су изражене у одређеним јединицама вредности (нпр. биткоин) и стоје у одређеној сразмери са правом дозвољеним и признатим националним валулама које служе као средство плаћања у унутрашњем и/или међународном платном промету. Виртуелне валуте настају независно од ауторитета признатог унутрашњим или међународним правом (не издаје их централна банка или неки други (над)државни орган надлежан за послове платног промета, нити за њих гарантује). Оне настају потврдом математичког решења на мрежи повезаних рачунара (који истовремено и производе математичке проблеме који се решавају) чиме се признаје награда у износу неколико јединица вредности дате виртуелне валуте. Цео систем стварања и располагања виртуелним валулама заснива се на савременој рачунарској технологији и интернету.

Стварање и располагање виртуелним валулама је децентрализовано и интернационализовано (математичке „загонетке” стварају сервери који су лоцирани широм света и који су засновани на принципу једнакости свих рачунара увезаних у мрежу тзв. peer-to-peer мрежа). Тако настала одређена вредност која је независна у стварању и располагању у односу на било који ауторитет, само делимично мора да дође у контакт са властима националних држава. Тај контакт се односи на процес претварања јединица вредности виртуелних валута у неку од националних валута (долар, евро, франак, јен, фунта и сл.) или њихову употребу за плаћање роба и услуга. Кроз тај контакт виртуелне валуте постају стварност платног промета неке државе што не може и не сме бити игнорисано.

Појава виртуелних валута отвара великих број техничко-технолошких, правних, економских, фискалних, безбедносних и други питања. Међутим, циљ рада није бављење свим овим питањима, већ научна дескрипција и експланација виртуелних валута као могућег средства за прање новца и финансирање тероризма и других облика криминалних радњи. У том смислу, претходно је потребно одговорити на следећа питања:

1. Шта су виртуелне валуте и како оне настају?
2. Да ли постојећи правни оквир нуди решења за легализовање и контролу послова у вези са виртуелним валулама?
3. Да ли постоје унутрашњи механизми који се могу применити у циљу спречавања злоупотребе виртуелних валута у процесу прања новца, до момента док се њихов правни режим не уреди на коначан начин?

ПОЈАМ И КАРАКТЕРИСТИКЕ ВИРТУЕЛНИХ ВАЛУТА

Прва и најпознатија виртуелна валута (биткоин) настала је 2009. године као резултат рада на финансијском инструменту који би из пословне комуникације избацио посредовање треће стране, створио директан однос између две стране заснован на енкрипцији трансакција и на тај начин допринео стабилности и сигурности платног промета. Настанак биткоина везује се за име Сатоши Накамото што је заправо псеудоним творца биткоина.¹ У техничко – технолошком смислу биткоин представља низ симбола који стоје у одређеном математичком низу насталом решавањем сложених математичких једначина, док је његова вредност изражена у јединици виртуелне валуте еквивалент уложеног труда, времена и средстава који су потребни да би се те сложене математичке једначине решиле. Једноставније речено биткоин се може дефинисати као сложен “ланац дигиталних потписа”².

У литератури се поред термина виртуелна валута користи и термин *криптийовалутиа*. Реч *криптийо* указује на суштину процеса стварања *нове валути* јер се заснива на енкрипцији односно шифровању применом SHA – 256 протокола³ (тзв. хешинг, енгл. hashing) којим се било који податак или информација претвара (хешује) у 256 битни низ података фиксне дужине који има одређену хеш вредност.⁴ Енкрипција је увек једносмерна што значи да се декрипцијом не може добити оригиналан податак или информација. Решавањем једначина може се добити само одговарајући низ нула које стоје на почетку хеша блока и чије рачунање представља коефицијент тежине копања која се подноси на мрежу ради верификације. На тај начин онемогућене су злоупотребе у виду фалсификовања кроз измене у низу података.

Међутим, у документима и прописима релевантних институција и државних органа које ово питање посматрају са правног и безбедносног становишта заступљенија је употреба термина “виртуелна валута”, због чега смо се у овом раду определили управо за термин *виртуелна валутиа*. Универзална дефиниција виртуелних валута не постоји из разлога што технологија на којој се заснивају виртуелне валуте веома брзо напредује. То је констатовано и у студији Међународног монетарног фонда (ММФ) посвећеној садашњем

¹ Лице под псеудонимом Сатоши Накамото објавило је на интернет страници www.bitcoin.org рад у коме је презентован нови начин финансијског пословања који комбинује различите електронске механизме у циљу сигурности и ефикасности пословања. Види Satoshi Nakamoto, Bitcoin: A Peer – to – Peer Electronic Cash System, 2008, <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>, приступљено 17.7.2018.

² S. Nakamoto, 2.

³ SHA (Secure Hash Algorithm) је криптографски алгоритам развијен од стране америчке Агенције за националну безбедност (NSA), <https://www.techopedia.com/definition/30570/secure-hash-algorithm-1-sha-1>, приступљено 23.7.2018.

⁴ <https://en.bitcoin.it/wiki/Hash>, приступљено 22.7.2018.

и будућем стању и перспективама виртуелних валута у којој су виртуелне валуте одређене као “дигитални приказ вредности издат од стране приватних субјеката који је изражен у сопственој јединици вредности.”⁵ Савезни органи САД такође користе термин *виртуелне валуте*. Тако Управа за сузбијање финансијског криминала САД (FinCEN) дефинише *виртуелне валуте* као средство размене које у неким околностима има функцију праве валуте, али да суштински нема све карактеристике правих валута. Пре свега, виртуелне валуте нигде нису признате као законско средство плаћања.⁶ Пореска управа САД (IRS) користи термин *виртуелна валута* и одређује је као “дигитални приказ вредности који се користи као средство размене...”⁷

У предлогу допуне Директиве 2015/849 који је саставила Европска комисија, виртуелна валута дефинисана је као “дигитални приказ вредности који није издат од стране централне банке или другог органа јавне власти, нити је нужно везан за националну валуту, али је прихваћен од стране физичких и правних лица као средство плаћања и који се може пренети, чувати или се њиме може располагати електронски.”⁸ У Директиви 2018/843 Европског парламента и Савета Европске уније од 30. маја 2018. године којом је допуњена Директива 2015/849 у делу који се односи на виртуелне валуте и послове у вези њих и у којој су прихваћени предлози Европске централне банке⁹, виртуелна валута дефинисана је као “дигитални приказ вредности који није издат од стране централне банке или другог органа јавне власти и за који не *гарантује* централна банка или други орган јавне власти, нити је нужно везан за законски прописану валуту *и*е нема *правни статус валуте или новца*, али је прихваћена од стране физичких и правних лица као *средство размене* и може се преносити, похрањивати те се њиме може располагати електронски.”¹⁰

⁵ <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2016/sdn1603.pdf>, приступљено 30.7.2018.

⁶ Application of FinCEN’s Regulations to Persons Administering, Exchanging, or Using Virtual Currencies, FIN-2013-G001, March 18, 2013. <https://www.fincen.gov/resources/statutes-regulations/guidance/application-fincens-regulations-persons-administering>, приступљено 30.7.2018.

⁷ <https://www.irs.gov/pub/irs-drop/n-14-21.pdf>, приступљено 29.7.2018.

⁸ Предложени члан 18 допуне Директиве (ЕУ) 2015/849.

⁹ Opinion of the European Central Bank on a proposal for a directive of the European Parliament and of the Council amending Directive (EU) 2015/849 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing and amending Directive 2009/101/EC (CON/2016/49), 12 October 2016, Frankfurt am Main. Official Journal of the European Union, C459/59. https://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/en_con_2016_49_f_sign.pdf, приступљено, 24.7.2018.

¹⁰ Directive (EU) 2018/843 of the European Parliament and of the Council amending Directive (EU) 2015/849 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, and amending Directives 2009/138/EC and 2013/36/EU, 30 May 2018, Strasbourg, Official Journal of the European Union L 156/43, <https://eur-lex.europa>.

Основе карактеристике које проистичу из претходно описаног начина настанка виртуелних валута и поменутих докумената и прописа су:

1. Дигитални приказ вредности изражен у посебној јединици вредности;
2. Могућност конверзије у законом признате националне валуте (неке виртуелне валуте, не све);
3. Децентрализација и интернационализација процеса стварања и конверзије;
4. Употреба савремене технологије и алгоритама за енкрипцију у процесу стварања и верификације решења;
5. Анонимност корисника;
6. Тренутно нема признато својство законског средства плаћања.

Енкриптоване низове података (тзв. трансакције) производе сервери са којима су повезани рачунари (нодови) који су децентрализовани односно организовани као реер – то – реер (P2P) мрежа у којој нема централног рачунара него су сви једнаки чинећи тзв. руднике. Рудници су распоређени широм света¹¹, а рудари односно лица која решавају једначине преузимају копије трансакција са сервера.

Рударење је усмерено на комбиновање и тражење решења за насумично одређен и промењив низ података (енг. nonce – нешто што је за једнократну употребу) сваке трансакције тако да се по решавању свих трансакција које чине блок добије хеш блока који почиње са одређеним бројем нула. Решење се подноси на верификацију и назива се *доказ рада* (енг. proof of work). Број нула који је на почетку низа изражава вредност која зависи од тежине копања и одређена је аутоматски правилима мреже.¹² Да би се избегло двоструко располагање свака трансакција и сваки блок имају временски жиг и на тај начин се успоставља хронологија трансакција (тзв. блокчејн, енг. blockchain). Трансакције које се односе на један блок везују се алгоритмима у те блокове, а потом се блок пушта назад на мрежу и потврђује од стране свих или већине нодова ради утврђивања његове веродостојности и исправности. За сваки потврђен блок добија се одређена вредност изражена у токенима (новчићима) одређене виртуелне валуте (биткоин, етереум, литкоин и сл).

eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32018L0843#ntr1-L_2018156EN.01004301-E0001, приступљено 26.7.2018.

¹¹ На сајту buybitcoinworldwide.com може се наћи информација да се тренутно 81% рудника налази у Кини. Ово није чудно с обзиром на то да софтверске компаније које пружају услуге у вези криптовалута теже да организују свој рад на што ефикаснији начин. Велики број рачунара троши велике количине електричне енергије и производи велику топлоту због чега се као дестинације за руднике бирају државе које имају јефтине ресурсе или су енергетски ефикасније од других (Кина, Исланд, Русија и сл). Види листу највећих рудника <https://www.buybitcoinworldwide.com/mining/pools/>, приступљено 25.7.2018.

¹² Више о томе видети у S. Nakamoto, 3.

Пример једног потврђеног блока:¹³

Хеш блока: 0000000000000000000000f2c98ac713f6aec46fa9a4beb514a30b07598ad912436

Број трансакција које чине блок: 2518

Редни број блока у ланцу (blockchain-у): 533309

Вредност блока: 12.5 биткоина (BTC)

Временски жиг (изрударен): 23. јул 2018. године, 08:09:05 PM

Тежина рударења (Difficulty): 5178671069072.251

Бити: 17365a17

Величина (bytes): 929014

Nonce: 1695443723

ПОСЛОВИ У ВЕЗИ ВИРТУЕЛНИХ ВАЛУТА СА ОСВРТОМ
НА МОГУЋНОСТ ЊИХОВЕ ЗЛОУПОТРЕБЕ У ПРОЦЕСУ
ПРАЊА НОВЦА

Део пословања у вези виртуелних валута који може бити ризичан у контексту прања новца и који обавезно треба уредити правом односи се на ситуације у којима се виртуелне валуте претварају у националне валуте односно када се њима врши плаћање роба и услуга или се врши њихова размена. Софтверске компаније пружају услуге чувања и располагања виртуелним валутама на основу поседовања посебног налога тзв. виртуелног новчаника (Virtual Currency Wallet – VC wallet). Један корисник (рудар) може имати један или више таквих налога. Чим се инсталира апликација корисник добија адресу преко које се идентификује на мрежи (енг. public key). “Ово се може упоредити са бројем банковног рачуна. Стање биткоина (енг. balance) повезано је са биткоин адресом. Шифра (енг. private key) омогућава трошење биткоина са те адресе.”¹⁴ “Све биткоин трансакције су јавно доступне. Међутим, идентификација корисника никада се не чува. Слично рачунима Швајцарске банке, само се (биткоин) адреса бележи. Ово отежава праћење лица које је ималац адресе.”¹⁵ Приликом сваке трансакције биткоин новчаник

¹³ На следећем линку се налази својеврстан извод из списка трансакција (тзв. blockchain) у вези са неком виртуелном валутом. Овде се могу видети сви релевантни подаци који доприносе сигурности и извесности у пословима са, у овом случају, биткоинном, посебно место сваког блока у ланцу „изрударених“ блокова. <https://blockexplorer.com/block/0000000000000000000000f2c98ac713f6aec46fa9a4beb514a30b07598ad912436>, приступљено 22.7.2018.

¹⁴ Sean Bennett, *Bitcoin: Understanding Bitcoin, Mining, Investing & Trading for Beginners*, Cryptomasher, 2017, 27.

¹⁵ Richard Caetano, *Learning Bitcoin*, Packt Publishing Ltd., Birmingham 2015, 17. <https://books.google.rs/books?id=2wCACwAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=bitcoin&hl=sr&sa=X&ved=0ahUKEwjvushI2NzbAhXGCJoKHXOTCGwQ6AEILTAB%20-%20v=onepage&q=bitcoin&f=false#v=snippet&q=bitcoin&f=false>, преузета књига у електронском формату 10.7.2018.

производи нову јавну биткоин адресу, што поступак утврђивања лица које стоји иза једног новчаника чини изузетно тешким.¹⁶

Компаније које развијају софтвер у овој области данас придружују и услуге мењачких послова. Мењачки послови могу се односити на размену виртуелних валута или на размену виртуелних валута за националне валуте као што су долари, еври или британске фунте стерлинга. Виртуелне валуте могу бити конвертибилне (имају могућност размене за неку националну валуту) и неконвертибилне. Виртуелне новчанике којима се располаже конвертибилним виртуелним валутама можемо назвати *оџвореним новчаницима* и њихово поседовање условљено је строго постављеним условима компанија које пружају услуге новчаника и мењачких послова. С друге стране новчаници на којима су неконвертибилне виртуелне валуте су *заџворени новчаници* и њихово поседовање није условљено строгом процедуром која није искључена, али није ни постављена као обавезна.

Једна од већих компанија¹⁷ која нуди све врсте услуга у пословима око виртуелних валута је СЕО.ИХ са седиштем у Лондону која мењачке послове нуди за 1664¹⁸ виртуелну валуту. На сајту компаније може се наћи информација да компанија пружа услуге у 99% држава света,¹⁹ а пре свега на подручју Европе, а добила је дозволу и за обављање послова трансфера новца на територији 24 федералне јединице у САД од Министарства финансија САД и третира се као финансијска институција.²⁰ Када је реч о безбедносним аспектима пословања, компанија предвиђа високе стандарде у области спречавања прања новца (AML Policy – Anti-Money Laundering Policy). Као посебан аспект те политике предвиђени су специфични стандарди за пружање финансијских услуга који су садржани у KYC policy (Know Your Customer Policy) односно политици „познавања купца” која захтева од клијената све

¹⁶ Група аутора је предложила комбиновање два начина утврђивања идентитета корисника. Први начин подразумева ступање у трансакције и праћење случајева у којима се у више трансакција као излазна адреса јавља једна адреса. Други начин подразумева праћење тзв. промене адресе (changes address). Наиме, ако корисник са две адресе пошаље две исплате у виртуелним валутама које превазилазе уговорену цену онда се остатак враћа пошиљаоцу уз креирање нове адресе која се суштински односи на исти „криптоновац” и на истог корисника. Унакрсном применом оба метода аутори верују да постоји велика могућност да се открију конкретна лица која стоје иза адресе. Видети у Sarah Meiklejohn and others, A Fistful of Bitcoins: Characterizing Payments among Men with No Names, *Communications of the ACM*, Vol. 59, No. 4, April 2016, 89-91.

¹⁷ На линку <https://coinmarketcap.com/exchanges/volume/24-hour/> може се наћи 205 компанија које нуде мењачке послове са криптовалутама.

¹⁸ Тренутно стање <https://coinmarketcap.com/exchanges/cex-io/>, приступљено 24.7.2018.

¹⁹ <https://cex.io/>, приступљено 24.7.2018.

²⁰ На сајту СЕО.ИХ може се видети регистрација за обављање послова платног промета код Министарства финансија САД према којој се СЕО.ИХ третира као финансијска институција. Види регистрацију <https://cex.io/promo/img/legal/msb.pdf>, приступљено 25.7.2018.

релевантне податке (име, презиме, држављанство, показивање пасоша путем web камере, ЈМБГ и сл.) да би им се отворио налог и пружиле услуге. Интерне процедуре и механизми који се предузимају у циљу спречавања прања новца, а који проистичу из поменутих стандарда односе се на:

1. Процес верификације који у себи обједињује проверу идентитета клијента и платне картице са којом клијент намерава да послује;
2. Одређивање лица које је надлежно да прати и извршава процедуре компаније у области спречавања прања новца и финансирања тероризма и сарађује са надлежним државним органима;
3. Праћење трансакција које укључује примену различитих мера и поступака у циљу спречавања недозвољених радњи са виртуелним валутама и
4. Израда процене ризика на основу које се израђују интерне процедуре.²¹

Упркос строгим стандардима које СЕО.ИХ и друге компаније прописују, без правом предвиђене и прописане контроле од стране надлежних државних органа држава у којима послују, ови стандарди се не могу сматрати гарантима интегритета финансијског система. СЕО.ИХ објављује листе држава које незадовољавају потребне стандарде и у односу на које су и трансакције забрањене. Од држава из нашег окружења на списку су БЈР Македонија и Босна и Херцеговина.²²

Пословање ових компанија може да буде забрањено или ограничено законодавством држава у зависности од тога какав третман виртуелне валуте имају у тим државама. У том смислу, државе можемо поделити на оне које дозвољавају послове са виртуелним валутама, државе које изричито не забрањују и државе које изричито забрањују послове са виртуелним валутама. Тако на пример, државе које су забраниле послове са виртуелним валутама су: Алжир, Вијетнам, Намибија, Еквадор, Непал, Индонезија, Боливија, Киргистан, Либан, Мароко и Пакистан.²³

ЗЛОУПОТРЕБА ВИРТУЕЛНИХ ВАЛУТА КАО МОГУЋИ НАЧИН ФИНАНСИРАЊА ТЕРОРИЗМА И ДРУГИХ НЕДОЗВОЉЕНИХ РАДЊИ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Основни закони на плану спречавања прања новца и финансирања тероризма и других тежих облика криминалитета у Републици Србији су

²¹ AML и KYC policy стандарде које прописује СЕО.ИХ видети на <https://cex.io/aml-kyc>, приступљено 24.7.2018.

²² Листе држава у којима СЕО.ИХ не допушта трансакције на дан 24. јун 2018. године видети на <https://cex.io/limits-commissions>, приступљено 24.7.2018.

²³ Овде треба рећи да списак представља тренутно стање, јер се у овој области промене веома брзо и често дешавају. Списак држава које су забраниле послове са криптовалутама видети на <https://lawstrust.com/en/ico/pravovoj-status-kriptovalyut/forbidden>, приступљено 20.7.2018.

Закон о спречавању прања новца и финансирања тероризма (у даљем тексту: ЗПНФТ)²⁴ и Закон о ограничавању располагања имовином у циљу спречавања тероризма и ширења оружја за масовно уништење (у даљем тексту: ЗСТОМУ)²⁵. “Радње и мере за спречавање и откривање прања новца и финансирања тероризма предузимају се пре, у току и након вршења трансакције или успостављања пословног односа.”²⁶ Циљ свих радњи је да се спречи да финансијски систем Републике Србије послужи за прање новца и финансирање тероризма. У том смислу најважније мере и радње које се могу предузети су познавање странке и праћење њеног пословања и достављање информација, података и документације Управи за спречавање прања новца и финансирања тероризма (у даљем тексту: Управа).²⁷

Питање дозвољености и употребе виртуелних валута у Републици Србији није експлицитно одређено. Међутим, обављање послова у вези виртуелних валута помиње се управо у одредби ЗПНФТ којом се као обвезници Закона наводе и “лица која се баве пружањем услуга куповине, продаје или преноса *виртуелних валута* или замене тих валута за новац или другу имовину преко интернет платформи, уређаја у физичком облику или на други начин, односно која посредују при пружању ових услуга”.²⁸ Ова одредба ЗПНФТ представља последицу усаглашавања одредби новог закона у области прања новца и финансирања тероризма са европским прописима којима се круг обвезника прописа у области прања новца и финансирања тероризма шири и на лица која учествују у пословима са виртуелним валутама.²⁹ У том смислу, Законом се прихвата чињеница да су услуге у вези виртуелних валута у Републици Србији реалност, па се у том смислу даје могућност да се спречи злоупотреба виртуелних валута у процесу прања новца, али се не прејудуцира

²⁴ Закон о спречавању прања новца и финансирања тероризма – ЗПНФТ, *Службени гласник РС*, бр. 113/17.

²⁵ Закон о ограничавању располагања имовином у циљу спречавања тероризма и ширења оружја за масовно уништење – ЗСТОМУ, *Службени гласник РС*, бр.29/15, 113/17 и 41/18.

²⁶ ЗПНФТ, *Службени гласник РС*, бр. 113/17, чл. 5, ст. 1.

²⁷ ЗПНФТ, *Службени гласник РС*, бр. 113/17, чл. 5, ст. 2, тч. 1 и 2.

²⁸ ЗПНФТ, *Службени гласник РС*, бр. 113/17, чл. 4, ст. 1, тч. 17.

²⁹ Директива Европске уније која се односи на спречавање прања новца и финансирање тероризма допуњена је маја 2018. године одредбама које се односе на дефинисање и третман виртуелних валута са аспекта спречавања злоупотребе у процесу прања новца. Српски Закон о спречавању прања новца и финансирања тероризма донет децембра 2017. године усаглашен је са мишљењима и ставовима европских институција које су учествовале у законодавном процесу поводом допуне поменуте Директиве. Види Directive (EU) 2018/843 of the European Parliament and of the Council amending Directive (EU) 2015/849 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, and amending Directives 2009/138/EC and 2013/36/EU, 30 May 2018, Strasbourg, Official Journal of the European Union L 156/43, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32018L0843#ntr1-L_2018156EN.01004301-E0001, приступљено 15.8.2018.

њихов правни режим (не/дозвољеност) нити њихова природа (роба или права валута), с обзиром на то да овај закон уређује област спречавања прања новца.

Република Србија није изузетак када је реч о државама које нису позитивним правом изричито одредиле став према виртуелним валутама. У неким државама послови са виртуелним валутама се прате у контексту њиховог утицаја на финансијски систем, па се у извештајима централних банака или њихових представника могу наћи ставови и мишљења поводом тога.³⁰ Народна банка Србије (у даљем тексту: НБС) издала је саопштење у коме указује да виртуелне валуте нису дозвољено средство плаћања у Републици Србији и да лица која се упуштају у послове са виртуелним валутама то чине на сопствену одговорност.³¹ Међутим, правна неуређеност ове области може довести до озбиљних последица по приватни и јавни интерес. Тако постоји могућност да се регистрована привредна друштва преко интернета представе као „криптомењачнице“, док би у званичним регистрима била регистрована као привредна друштва за трговину на мало, трговину путем поште и интернета и сл. у намери да искористе правну несуклађеност и на тај начин заобиђу законске обавезе и пажњу органа надлежних за сузбијање прања новца и финансирања тероризма.

Наведени проблем био би решен прописивањем обавезе и поступка регистрације привредних друштава за послове са виртуелним валутама, што је у складу са чланом 47. Директиве 2018/843 који предвиђа обавезу за државе чланице да се пружаоци услуга мењачких послова и виртуелних новчаника региструју за обављање делатности у вези виртуелних валута. Поступак лицензирања “криптомењачница” могао би бити прописан по аналогiji са поступком регистрације платних институција или институција електронског новца. У том смислу можемо навести одлуку НБС везану за

³⁰ Овде ћемо споменути супротна схватања финансијских институција у Француској и Немачкој. Савезни финансијски ревизор у Немачкој издао је саопштење у коме констатује да је биткоин финансијски инструмент који не представља законско средство плаћања, али да се по правилима приватног права и у складу са слободом уговарања, између два лица може уговорити исплата у биткоину. Таква исплата не подлеже контроли банака, међутим ако је реч о успостављању мењачнице криптовалута у том случају ограничења могу бити наметнута. С друге стране централна банка Француске у свом извештају наводи да се биткоин не може сматрати правом валутом и да је опасна јер може послужити за прање новца и друге незаконите радње. Види The Law Library of Congress Report on the Regulation of Bitcoin in Selected Jurisdictions, January 2014, 9-10. <https://www.loc.gov/law/help/bitcoin-survey/regulation-of-bitcoin.pdf>, приступљено 27.7.2018.

³¹ Види саопштење НБС од 2.10.2014. године <https://www.nbs.rs/internet/latinica/scripts/showContent.html?id=7605&konverzija=no>, приступљено 10.10.2018. Уместо означене реченице треба да пише: Народна банка Србије (у даљем тексту: НБС) издала је саопштење у коме указује да виртуелне валуте нису дозвољено средство плаћања у Републици Србији и да лица која се упуштају у послове са виртуелним валутама то чине на сопствену одговорност. А затим убацити фус ноту: Види саопштење НБС од 2.10.2014. године <https://www.nbs.rs/internet/latinica/scripts/showContent.html?id=7605&konverzija=no>, приступљено 10.10.2018.

институције електронског новца која гласи: “Извршни одбор Народне банке Србије је, на седници одржаној 28. септембра 2015. године, донео одлуку да привредним друштвима TENFORE д.о.о. Београд³² и EKI TRANSFERS д.о.о. Београд³³ да дозволе за пружање платних услуга... По добијању дозволе за пружање илајних услуга наведени субјекти биће у могућности да се, у и-сфери прописаном Законом, региструју као илајна институција подношењем регистрационе пријаве Агенцији за привредне регистре.”³⁴ “Криптомењачнице” би тек по добијеној дозволи НБС или неке друге релевантне државне институције (у зависности од тога да ли ће се виртуелне валуте сматрати робом или правим валутама), могле бити регистроване за обављање услуга у вези куповине, продаје и/или замене виртуелних валута. Поступком регистрације и лиценцирања привредних друштава за послове са виртуелним валутама и ажурно вођење списка тих друштава на сајту НБС или друге државне институције остварила би се правна и пословна сигурност у вези виртуелних валута, а са друге стране омогућила би се ефикаснија контрола и надзор државних органа у области спречавања прања новца и финансирања тероризма. Имајући у виду да поједне виртуелне валуте имају велике новчане вредности могло би се предвидети решење по коме “криптомењачнице” треба да имају виши минимални уписани основни капитал чиме би се на неки начин пружила сигурност корисницима услуга, док би се с друге стране вероватно смањио број таквих друштава па би и контрола и надзор над њима били једноставнији. Ни такво решење не би било непознато у српском праву с обзиром на то да је за добијање дозволе за бављење платним услугама Закон о платним услугама предвидео минималне износе основног капитала за платне институције који износе 20 000, 50 000 и 125 000 евра у динарској противвредности³⁵ у зависности од врсте платних услуга за које се тражи дозвола. Наведеним решењима поменута привредна друштва би се увела у редовни финансијски систем Републике Србији у смислу да обављају послове за које су регистрована чиме би се обезбедила и пуна транспарентност њиховог рада и примена стандарда у вези спречавања прања новца и финансирања тероризма.

Основна обавеза свих обвезника ЗПНФТ, укључујући и “криптомењачнице” је достављање одговарајућих података о свакој готовинској трансак-

³² На сајту овог привредног друштва јасно је истакнуто решење НБС, види <http://www.tenfore.rs/o-nama/dozvola-nbs.html>, приступљено 10.7.2018.

³³ „Платна институција је регистрована за пружање платних услуга код Народне банке Србије, Краља Петра бр 12, 11000 Београд, на основу Решења бр 77 од 13.10.2016. године и има идентификациону ознаку 705“ <http://ekitransfers.rs/doc/02.%20Op%C5%A1ti%20uslovi%20poslovanja%20PP.PDF>, приступљено 10.7.2018.

³⁴ <https://www.nbs.rs/internet/cirilica/58/index.html>, приступљено 10.7.2018.

³⁵ Закон о платним услугама, Службени гласник РС, бр. 139/14 и 44/18, чл. 83.

цији у износу од 15.000 евра или више у динарској противвредности (износ зависи од врсте обвезника, а износ од 15 000 је највиши који је предвиђен у Закону), и то одмах када је извршена, а најкасније у року од три дана од дана извршења трансакције. Обвезник је дужан да Управи достави релевантне податке увек када у вези са трансакцијом или странком постоје основи сумње да се ради о прању новца или финансирању тероризма, и то пре извршења трансакције, и да у извештају наведе рок у коме та трансакција треба да се изврши. У случају хитности, такво обавештење може се дати и телефоном, али се накнадно мора доставити Управи у писменом облику најкасније следећег радног дана.³⁶ Међутим, када је реч о трансакцијама виртуелних валута, адресе преко којих се корисник идентификује су јавне и доступне на мрежи, док је сам идентитет корисника непознат и скривен. Анонимност кориснику омогућава да “биткоин употреби за финансирање нелагалних тржишта, као што је *Пуџ свиле*³⁷, уз помоћ специјалног интернет протокола Тора-а. Тор омогућава корисницима скривање IP адресе и чини отежаним откривање физичке локације корисника. Употребом Тора корисници су у прилици да наруче забрањену робу. Са исплатама у биткоинима и еккриптованим адресама испорука веома је тешко повезати кориснике са њиховим наруџбама.”³⁸ Велика привлачност послова са виртуелним валутама доводи до сталног унапређења виртуелних валута у погледу безбедности, анонимности и приватности као основних особина виртуелних валута што се може оценити негативно са позиције органа који врше послове откривања и сузбијања прања новца и финансирања тероризма. Једна од таквих виртуелних валута је монеро. „Већина постојећих виртуелних валута, укључујући биткоин и етереум, има јавно доступан списак трансакција, што значи да било ко у свету може да провери и прати све трансакције. Такође, слање и пријем јавних адреса за трансакције могу бити повезани са идентитетом корисника. Монеро користи криптографске алгоритме да сакрије адресу пошиљаоца и примаоца, као и износ трансакције.”³⁹ Код монера постоје разни начини, између осталог тзв. стелт односно прикривене адресе, да се сакрије порекло, износ и одредиште трансакција, због чега такве виртуелне валуте предста-

³⁶ ЗПНФТ, *Службени гласник РС*, бр. 113/17, чл. 47.

³⁷ *Пуџ свиле* је назив за скривену интернет страницу коју је креирао Рос Вилијам Улбрихт с намером да „корисницима омогући куповину и продају дроге и друге незаконите робе и услуга, анонимно и ван домаћаја државних органа.“ О томе види у: Ross Ulbricht, the Creator and Owner of the Silk Road Website, Found Guilty in Manhattan Federal Court on All Counts, <https://www.fbi.gov/contact-us/field-offices/newyork/news/press-releases/ross-ulbricht-the-creator-and-owner-of-the-silk-road-website-found-guilty-in-manhattan-federal-court-on-all-counts>, приступљено 10.9.2018.

³⁸ R. Caetano, 18.

³⁹ <https://getmonero.org/get-started/what-is-monero/> приступљено 10.9.2018.

вљају савршено средство за прање новца и финансирање терористичких активности широм света.

Поред анонимности корисника, децентрализација послова са виртуелним валутама, њихова интернационализација, различит третман виртуелних валута од државе до државе и постојање тзв. пореских рајева даје могућност да се финансијски систем Републике Србије избегне у моменту претварања виртуелне валуте у националну валуту, те да се новац конвертован на некој од светских дестинација унесе у Републику Србију у виду готовине, страних улагања⁴⁰ и сл. Због наведених обавеза пријављивања сумњивих трансакција које су присутне у већини држава, лица која учествују у трансакцијама за пријављивање свог пословања и боравка бирају државе које су “порески рајеви” односно државе у којима се трансакције са великим износима не пријављују или које не сарађују са другим државама. Новац се исплаћује преко коресподентних банака на нерезидентне рачуне или се преко фиктивних предузећа на основу којих су регистровани *ошворени новчаници* новац убацује у легалне токове и послове. У том смислу посебну пажњу приликом контроле и надзора треба посветити невладиним и добротворним организацијама које су у вези или се могу довести у везу са терористичким организацијама с обзиром на то да “терористичке организације користе лажне организације како би се привидно представљале као легитимне добротворне организације ради маскирања активности на финансирању тероризма и давања привидно легитимног образложења за везе се терористичким групама.”⁴¹

Интернационализација је видљива и на примеру сервера односно рудника у којима се копају виртуелне валуте и предузећа која пружају услуге мењачких послова, а која су регистрована у једној земљи, а пословање врше у више земаља (то је случај са СЕО.ІХ). Интернационализација доводи и до проблема кривичног процесуирања с обзиром на то да се у неким државама послови са виртуелним валутама сматрају саставним делом финансијског пословања, док су у другим они забрањени. С друге стране, “према традиционалним принципима међународног јавног права државе имају надлежност само у оквиру својих суверених граница, па је самим тим и место предузимања радњи и мера надлежних органа у откривању, гоњењу и вође-

⁴⁰ Законом о улагањима статус страног улагача има и држављанин Републике Србије са сталним местом боравка изван Републике Србије дужим од једне године. Закон о улагањима, *Службени гласник РС*, бр. 89/15, чл. 3, ст. 5, тч. 3. Имајући у виду место и улогу наших држављана у интернационалним пословима кријумчарења није немогуће да се неко од ових лица појави као страни улагач (самостално или у кооперацији са страним држављанима) и да у легалне токове унесе новац стечен на незаконит начин, посебно ако се узме у обзир оријентисаност Републике Србије ка привлачењу страних инвестиција.

⁴¹ Финансирање тероризма, Радна група за финансијске мере против прања новца – материјали, Београд, 2008, 14.

њу кривичног поступка за дела високотехнолошког криминала ограничено на територију државе.⁴²

Друштво за ревизију и самостални ревизор, предузетници и правна лица која се баве пружањем рачуноводствених услуга и порески саветници дужни су да, у случају када странка од њих тражи савет у вези са прањем новца или финансирањем тероризма, о томе одмах обавесте Управу, а најкасније у року од три дана од дана када је странка тражила савет.⁴³ Иза привредних друштава која се данас оснивају у Републици Србији за обављање послова са виртуелним валутама често се крију физичка и/или правна лица која врше неформалне консултантске послове за лица која желе да учествују у криптобизнису. Потенцијални клијенти такве врсте консултантских услуга могу бити сви, од авантуриста жељних лаке зараде до лица из терористичких организација која на овај начин желе да обезбеде додатну анонимност јер су у неформалном односу са пружаоцем услуга.

Закон о ограничавању располагања имовином у циљу спречавања тероризма и ширења оружја за масовно уништење такође предвиђа мере које предузимају обвезници ради ограничавања располагања имовином означеним лицима. “Ограничавање располагања имовином у смислу овог Закона је привремена забрана преноса, конверзије, располагања и премештања имовине или привремено управљање том имовином на основу одлуке надлежног државног органа.”⁴⁴ “Означено лице у смислу овог Закона је физичко лице, правно лице, као и група или удружење, регистровано или нерегистровано, које је означено и стављено на листу терориста, терористичких организација или финансијера терориста, као и на листу лица која се доводе у везу са ширењем оружја за масовно уништење и посебним листама на основу: одговарајућих резолуција Савета безбедности Уједињених нација или акта међународних организација чији је држава члан, предлога надлежних државних органа или на основу образложеног захтева стране државе.”⁴⁵ Листе се преко Управе достављају обвезницима ЗПНФТ и другим лицима која предузимају радње и мере за спречавање финансирања тероризма, односно ширења оружја за масовно уништење, а доступне су и на сајту Управе. “Правно или физичко лице дужно је да приликом обављања посла или делатности утврди да ли има послова или других сличних односа са означеним лицем. Ако правно или физичко лице утврди да има послова или

⁴² М. Писарић, Потребни нормативни одговор на проблеме откривања и доказивања дела високотехнолошког криминала, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 1/2013, Нови Сад, стр. 293.

⁴³ ЗПНФТ, *Службени гласник РС*, бр. 113/17, чл. 47.

⁴⁴ ЗСТОМУ, *Службени гласник РС*, бр.29/15, 113/17 и 41/18, чл. 2, ст. 1.

⁴⁵ ЗСТОМУ, *Службени гласник РС*, бр.29/15, 113/17 и 41/18, чл. 2, ст. 3.

других сличних односа са означеним лицем дужно је да у најкраћем могућем року ограничи располагање имовином означеног лица и о томе одмах, а најкасније у року од 24 часа, обавести Управу.⁷⁴⁶

ЗАКЉУЧАК

Виртуелне валуте могу представљати идеално средство за прање новца и финансирање криминалних радњи из више разлога. Пре свега, виртуелне валуте настају потврдом решења математичких загонетки које постављају децентрализоване рачунарске мреже и као такве, њихове вредности нису везане за реалне параметре, већ су одређене правилима мреже. Због тога, виртуелне валуте су изван контроле надлежних државних органа у погледу настанка и располагања. Следећа карактеристика виртуелних валута подобна за прање новца јесте анонимност имаоца који се “крије” иза јавне адресе на основу које се он препознаје на мрежи. Употребом посебних протокола (нпр. Тор) могуће је сакрити IP адресу корисника услед чега је додатно отежано утврђивање идентитета корисника.⁴⁷ Поред тога, анонимност се не односи само на корисника, већ и на послове у вези виртуелних валута који у потпуности могу остати ван пажње надлежних државних органа, све до тренутка када неко одлучи да виртуелну валуту претвори у правом признату валуту или изврши плаћање роба или услуга.

Прво питање од кога треба кренути у решавању статуса виртуелних валута је питање њихове дозвољености. Упоредно право и пракса у овој области нуде различита решења, од забране до изједначавања виртуелних валута са правим валутама у платном промету. У том смислу се не може рећи да постоји пожељно и униформно решење. Органи Европске уније, чија су мишљења и одлуке са становишта Републике Србије релевантна и значајна, прихватају неминовност постојања виртуелних валута и предвиђају мере на плану сузбијања прања новца према субјектима укљученим у послове са виртуелним валутама, али су уздржани када је у питању њихова шира употреба.

Међутим, решавање места и улоге виртуелних валута у финансијском и робном промету и уопште у правном поретку не сме одложити решавање неких очигледних последица које послови са виртуелним валутама имају. Када су безбедносни разлози у питању све државе и организације су свесне да се недостаци у погледу статусних питања виртуелних валута могу злоу-

⁴⁶ ЗСТОМУ, *Службени гласник РС*, бр.29/15, 113/17 и 41/18, чл. 8.

⁴⁷ О специфичностима откривања и доказивања кривичних дела у вези злоупотребе рачунарске технологије види Т. Лукић, *Дигитални докази*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 2/2012, Нови Сад, стр. 177-192.

потребити у циљу криминалних радњи. Док се питање статуса виртуелних валута не реши, треба успоставити провизорну заштиту финансијског система од злоупотреба која би онемогућила прање новца или било коју другу недозвољену радњу у коју би биле укључене виртуелне валуте. У том смислу, такав провизорни систем би требало да обезбеди контролу над субјектима који учествују у пословима са виртуелним валутама. Контрола би значила обавезну регистрацију субјеката који обављају послове у вези виртуелних валута, која би била условљена дозволом централне банке или другог државног органа. Једино на тај начин би се такви субјекти могли ефикасно укључити у круг обвезника прописа у области сузбијања прања новца. Решење присутно у српском праву које предвиђа да су обвезници ЗПНФТ и субјекти укључени у послове са виртуелним валутама не може дати задовољавајуће решење, јер не постоји прописана обавеза и поступак регистрације за такве услуге па у пракси не постоји представа о томе ко су субјекти на које се та обавеза односи.

Ljubomir S. Stajić, Ph.D., Full Professor
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
Lj.Stajic@pf.uns.ac.rs

Vladan M. Mirković, Assistant
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
V.Mirkovic@pf.uns.ac.rs

Nenad P. Radivojević, Assistant
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
N.Radivojevic@pf.uns.ac.rs

Possibilities for Misuses of Virtual Currencies in Money Laundering Process and Financing Terrorism

Abstract: *Virtual currencies represent data sets that arise by solving the most complex mathematical equations by using the most sophisticated computer technologies and which are recognized as some kind of value that stands in a certain relationship with national currencies. Protection of virtual currencies from falsification or any other interference with their functioning is guaranteed by cryptographic algorithms, therefore virtual currencies can be considered as a unique financial instrument in a technological sense. The dangers of misusing virtual currency come from a non-adapted environment in which they operate and which can turn them into an effective tool for money laundering, financing of terrorism and other more serious forms of crime.*

Keywords: *Virtual currencies, money laundering, financing terrorism.*

Датум пријема рада: 19.10.2018.